

УДК 343.137.5

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.134>

СИСТЕМА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ ТА ПРИНЦИПІВ – ОСНОВА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Гавриленко В.В.,

*докторант кафедри міжнародного та європейського права**факультету міжнародних відносин**Національного авіаційного університету*

ORCID: 0009-0002-6144-4716

e-mail: gavrylenko.v@ukr.net

Гавриленко В.В. Система міжнародно-правових норм та принципів – основа правового регулювання діяльності національних правоохоронних органів.

Вказується, запровадження передових міжнародних та європейських норм щодо функціонування органів правопорядку в українське законодавство є ключовим показником того, що країна не лише декларує стійкий курс на демократизацію усіх аспектів суспільного життя, а й вживає конкретних заходів для його реалізації. Україна досягла значних успіхів у цьому напрямку, проте залишається низка викликів, юридичний аналіз яких сприятиме подальшому наближенню вітчизняної системи правоохоронних органів до світових та європейських стандартів.

У цьому контексті одним із пріоритетних напрямків наукових досліджень є обґрунтування потреби в оновленні та вдосконаленні етичних кодексів поведінки працівників правоохоронних органів на основі міжнародних стандартів. Це завдання набуває особливої актуальності з огляду на необхідність постійного підвищення професійної етики та стандартів поведінки у правоохоронній сфері.

Такий підхід не лише сприятиме підвищенню ефективності роботи правоохоронних органів, але й зміцнить довіру суспільства до них, що є crucial для розбудови правової держави та громадянського суспільства. Крім того, це дозволить Україні продемонструвати свою відданість принципам верховенства права та захисту прав людини на міжнародній арені.

Отже, у статті досліджується система міжнародно-правових норм та принципів, що складають основу правового регулювання діяльності національних правоохоронних органів. Виділено дві групи міжнародних стандартів. До першій групи відносяться міжнародно-правові акти, у яких проголошуються права і свободи людини, в першу чергу такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців як

представників державних органів. Друга група представляє міжнародно-правові стандарти професійно-етичної поведінки співробітників конкретного правоохоронного органу, норми яких безпосередньо вказують на належну поведінку правоохоронців у конкретній сфері правоохоронної діяльності (судової, прокурорської, поліцейської, оперативно-розшукової тощо).

Основний наголос робиться на необхідності охоплення правилами професійної етичної поведінки співробітників всіх правоохоронних органів без виключення, в тому числі таких, що законодавчо наділені спеціальними правами та компетенцією.

Ключові слова: міжнародно-правові стандарти, правоохоронна система, правоохоронні органи, правоохоронна діяльність, права та свободи людини і громадянина, правила етичної поведінки.

Havrylenko V.V. The system of international legal norms and principles – the basis of legal regulation of the activities of national law enforcement bodies.

It is indicated that the introduction of advanced international and European norms regarding the functioning of law enforcement agencies into Ukrainian legislation is a key indicator that the country not only declares a sustainable course for the democratization of all aspects of public life, but also takes concrete measures for its implementation. Ukraine has made significant progress in this direction, but there are still a number of challenges, the legal analysis of which will contribute to the further approximation of the domestic system of law enforcement agencies to global and European standards.

In this context, one of the priority areas of scientific research is the justification of the need to update and improve the ethical codes of conduct of law enforcement officers based on international standards. This task becomes particularly relevant in view of the need for constant improvement of

professional ethics and standards of behavior in the law enforcement sphere.

This approach will not only improve the efficiency of law enforcement agencies, but also strengthen public trust in them, which is crucial for building the rule of law and civil society. In addition, it will allow Ukraine to demonstrate its commitment to the principles of the rule of law and the protection of human rights in the international arena.

The article examines the system of international legal norms and principles that form the basis of legal regulation of the activities of national law enforcement agencies. Two groups of international standards are distinguished. The first group includes international legal acts that declare human rights and freedoms, primarily those that may be violated by the unethical behavior of law enforcement officers as representatives of state bodies. The second group represents international legal standards of professional and ethical behavior of employees of a specific law enforcement agency, the norms of which directly indicate the proper behavior of law enforcement officers in a specific area of law enforcement activity (judicial, prosecutorial, police, investigative, etc.).

The main emphasis is on the need to cover the rules of professional ethical behavior of employees of all law enforcement agencies without exception, including those legally endowed with special rights and competence.

Key words: international legal standards, law enforcement system, law enforcement agencies, law enforcement activity, human and citizen rights and freedoms, rules of ethical behavior.

Постановка проблеми. Імплементация сучасних світових та європейських стандартів щодо діяльності правоохоронних органів у національне законодавство є суттєвою ознакою того, що держава не тільки проголошує твердий та незворотний курс на демократизацію всіх сфер своєї життєдіяльності, але і докладає конкретних практичних зусиль для реалізації цього курсу. Україна на цьому шляху зробила багато, але залишається чимало проблем, дослідження яких у юридичному аспекті дозволить продовжити нарощувати темпи приведення своєї національної правоохоронної системи до світових та європейських стандартів. Одним із пріоритетних наукових напрямків в цьому сенсі є обґрунтування необхідності актуалізації розробки нових та удосконалення існуючих етичних кодексів (правил) поведінки співробітників правоохоронних органів на підставі міжнародних стандартів..

Імплементация, тобто науково обґрунтоване запозичення і використання сучасних прогресивних зарубіжних правових концепцій, доктрин, ідей, загально визнаних міжнародних

принципів, норм, стандартів в національному законодавстві має здійснюватися тільки з урахуванням вітчизняних історичних, культурних та правових звичаїв.

Одразу з часу проголошення незалежності Україна почала імплементувати міжнародно-правові стандарти в національну правоохоронну систему. Майже тридцять років незалежності показали, що запозичення стандартів має бути перманентним процесом, який не може мати меж у часі та просторі. Більш того, цей процес з року в рік має посилюватися та прискорюватися, оскільки міжнародно-правові стандарти постійно удосконалюються та збільшуються у своїй кількості. Останнє є причиною активізації наукової діяльності, оскільки імплементация має здійснюватися за рахунок проведення широкомасштабних та якісних наукових досліджень.

Аналіз наукових джерел. Дослідження міжнародно-правових норм та принципів як основи правового регулювання організації та діяльності національних правоохоронних органів здійснювали такі вітчизняні науковці, як: О.М. Бандурка, А.І. Берендєєва, А.І. Білас, В.В. Біліченко, О.В. Волошенко, В.І. Малімон, О.Є. Користін, О.С. Стеблинська, К.В. Степаненко, Н.П. Шевченко, Ю.С. Шемшученко та ін. Але розгляд цих стандартів як системи впливу на створення та удосконалення етичних кодексів (правил) професійної поведінки співробітників національних правоохоронних органів робиться вперше, що свідчить про актуальність обраного питання статті.

Проблема дослідження полягає в тому, щоб на підставі аналізу джерел, у яких містяться міжнародно-правові стандарти, дослідження українських нормативно-правових актів та розгляду останніх наукових напрацювань відомих фахівців обґрунтувати тезу про те, що основою правового регулювання діяльності національних правоохоронних органів може бути тільки система міжнародно-правових норм та принципів, яка постійно змінюється та поповнюється, та висловити своє бачення стосовно перспектив розробки нових та удосконалення існуючих в Україні етичних кодексів (правил) професійної поведінки співробітників судових та правоохоронних органів.

Метою статті є обґрунтування власної авторської думки, що в демократичній державі існує об'єктивна закономірність всеосяжного впливу системи міжнародно-правових стандартів на основу правового регулювання діяльності національних правоохоронних органів. **Завданнями** статті є аналіз наукових праць, вітчизняних нормативно-правових актів, міжнародно-правових джерел, що містять міжнародно-правові норми, в тому числі норми, що регламентують професійну етичну поведінку співробітників су-

дових та правоохоронних органів. Також до завдань дослідження відноситься обґрунтування висновків та визначення подальших можливих шляхів дослідження проблеми статті.

Виклад основного матеріалу. Функціональність будь-якого правоохоронного органу, оскільки охоплює фахову та професійну діяльність її співробітників в рамках чітко визначеної для них законом компетенції, передбачає виразну кількість базових складових, серед яких одну з перших ролей відіграють міжнародно-правові норми та принципи у якості непорушних та основоположних стандартів.

Спочатку до приєднання національної держави до міжнародного акту (актів) та ратифікації його (їх) у вищому законодавчому органі, частка міжнародно-правових стандартів в організації та діяльності правоохоронного органу не є значною. В основному вона відображає існуючі у державі на той час історичні та правові звичаї, а також визнані у світі етичні погляди на професійну діяльність конкретного правоохоронного органу.

Проте з часом, якщо держава починає позиціонувати себе справжнім носієм демократичних цінностей, гарантом дотримання правоохоронними структурами прав і свобод людини і громадянина, по мірі приєднання до різних міжнародних конвенцій, кодексів, угод, правил, рекомендацій тощо, частка міжнародно-правових норм та принципів у якості певних стандартів у законодавстві про діяльність національних правоохоронних органів стає все більшою і поступово починає домінувати у національному законодавстві. Невипадково в Конституції України з'явилася стаття 9, якою чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, визнаються частиною національного законодавства України [1].

Але, можна спостерігати й іншу об'єктивну закономірність, коли етичні правила як еталони *рекомендованої* поведінки починають поступово розглядатися у якості *обов'язкових* принципів в діяльності правоохоронних органів. У цьому зв'язку, як вдало помічає науковець О.В. Волошенюк, «корисно пригадати один з так званих парадоксів Томпсона: хоча етика часом здається менш важливою, ніж всі інші питання, але, оскільки вона побічно впливає на всі прийняті рішення, в кінцевому рахунку вона виявляється найважливішою» [2, с. 47]. І далі він правильно робить висновок, що «в останні десятиліття формалізовані етичні норми знаходять концентрований вираз в різного роду кодексах, що стосуються діяльності окремих категорій державних службовців. Необхідність у кодифікуванні основних етичних вимог до представників різних гілок державної влади зумовлена потребами у забезпеченні ефективної діяльності дер-

жавного управління, уніфікації етичних вимог до чиновництва, мінімізації ризиків, пов'язаних з виникненням конфлікту інтересів, а також іншими можливими зловживаннями службовим становищем, зміцненні довіри громадян. Етичний кодекс виконує роль своєрідного морального навігатора в складних соціально-культурних умовах сьогодення» [2, с. 47].

У створі міркувань О.В. Волошенюка позиціонують свої дослідження науковці В.І. Малімон та Н.П. Шевченко, які зазначають, що «характерною тенденцією сучасного суспільного життя є процеси проектування та затвердження ціннісно-нормативних документів – етичних кодексів. Стрімка реабілітація нормативності, розпочата наприкінці ХХ ст., пов'язана із процесами інституалізації критеріїв моральної оцінки, сьогодні набуває характеру особливої етичної кодифікації» [3, с. 79]. Вони правильно далі роблять висновок, що нині задля модернізації системи державного управління в процесі реформування державної служби в Україні актуалізація етичних кодексів постає досить актуальною.

Розробку та прийняття національних етичних кодексів (правил) поведінки співробітників правоохоронних органів неможливо здійснити без попередньо розроблених міжнародно-правових стандартів, тобто без прийнятих певних міжнародних актів (конвенцій, рекомендацій, кодексів тощо).

Наприклад, правове регулювання професійної етики поліцейських в Україні здійснюється різними нормативно-правовими актами, починаючи від Конституції України, законів України, нормативно-правових актів центральних державних органів і закінчуючи відомчими нормативно-правовими актами (накази, інструкції, розпорядження Міністерства внутрішніх справ України тощо).

Але, як правильно помічає науковець А.І. Берендєєва, серцевину правового регулювання професійної етики поліцейських в Україні складають міжнародні стандарти: «з огляду на сучасну тенденцію уніфікації правових джерел та глобалізацію взагалі, доречно було би почати з міжнародних стандартів поліцейської етики. Хоча за юридичною ієрархією ці правові акти мають меншу юридичну силу, ніж конституція України, але вся законодавча база України базується саме на цих міжнародних стандартах» [4, с. 88].

Науковець усі міжнародно-правові акти, що складають правову основу професійної етики поліцейських, поділяє на дві групи. *До першої групи* вона відносить міжнародно-правові акти, які проголошують права і свободи людини, в тому числі і такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців (Конвенція про права людини та основоположні

свободи (ратифікована Україною у 1997 році), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ратифікований Україною у 1973 р.), Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (ратифікована Україною в повному обсязі в 1984 р. тощо). До другої – міжнародно-правові стандарти професійної етики поліцейських, норми яких безпосередньо вказують на належну поведінку правоохоронців (Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку (1979 р.), Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку (1990 р.), Основні принципи етики поліцейської служби (1979 р.) Декларація про поліцію (1979 р.), Європейський кодекс поліцейської етики (2001 р.) тощо).

Положення обох вищезазначених груп міжнародно-правових актів, що складають правову основу професійної етики поліцейських, пронизують і знаходять своє відображення в Конституції України (наприклад, стаття 3, яка проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; стаття 28, яка встановлює, що кожен має право на повагу до його гідності; ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню; стаття 62, яка закріплює презумпцію невинуватості; стаття 63, яка звільняє від відповідальності особу за відмову від дачі показань щодо себе, членів своєї родини і близьких родичів тощо), в законах України («Про Національну поліцію України», «Про запобігання корупції», «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України»), в нормативно-правових актах центральних державних органів (наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 11.03.2020 № 211, якою надано право поліцейським здійснювати перевірку документів особи, або Постанова Кабінету міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456 «Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану») і, насамкінець, в відомчих нормативно-правових актах (накази, інструкції, розпорядження Міністерства внутрішніх справ України тощо).

Щодо відомчих нормативно-правових актів, то необхідно зазначити, що в них найбільш повно прописуються правила професійної етики стосовно співробітників конкретного поліцей-

ського органу (наприклад, «Правила етичної поведінки поліцейських», затверджених наказом МВС України від 09.11.2016 № 1179 [5] або «Правила етичної поведінки працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій, територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління», затверджених наказом МВС України від 16.11.2018, № 932 [6]). Але, в цих правилах ми не знайдемо прямих або суто технічних переносів конкретних формулювань з міжнародного стандарту, яким є, наприклад, Європейський кодекс поліцейської етики [7]. Останній, хоча й має в назві словосполучення «поліцейська етика», але в ньому сформульовані далеко не стільки етичні правила, скільки кардинальні, фундаментальні та основоположні принципи організації та діяльності всіх національних державних структур, яких об'єднує категорія «поліція» або їх можна віднести до правоохоронних органів з поліцейськими функціями.

В Європейському кодексі поліцейської етики можна знайти весь спектр правових основ, завдяки яким можна побудувати та врегулювати діяльність будь-якого поліцейського органу, який би відповідав найсучаснішим демократичним стандартам. Досить назвати в цьому міжнародно-правовому акті такі стандарти, як: цілі поліції; правові основи діяльності поліції; місце і роль поліції в системі кримінальної юстиції; організація структур поліції, в тому числі кваліфікація, набір, підготовка співробітників та забезпечення зацікавленості співробітників поліції, їх права та обов'язки; керівні принципи діяльності або проведення оперативно-розшукових заходів (операцій), в тому числі спеціальних або в особливих ситуаціях; тактичні прийоми арешту або затримання; відповідальність поліції та контроль за її діяльністю з боку державних структур; проведення наукових досліджень у сфері правоохоронної діяльності та співробітництво у світовому масштабі. Найбільш цінними та вагомими аспектами Кодексу є те, що кожний з перелічених вище стандартів супроводжується детально визначеними коментарями, які розкривають та тлумачать стандарт на підставі зібраного та науково проаналізованого практичного позитивного досвіду діяльності поліцейських структур держав-членів Ради Європи.

Віддаючи належне всьому, що зазначено у Кодексі, останній не є сукупністю якихось сталих і догматичних правил-стандартів. Наприкінці Кодексу в ньому є припис, який орієнтує національні держави неухильно і постійно працювати над удосконаленням міжнародно-правових стандартів: «Кодекс є базовим документом, який має бути доповнений іншими правовими інструментами Ради Європи, які поглиблюють деякі конкретні питання. Надалі наявність у Раді

Європи міжурядової структури могла б стати корисною основою для відстеження пов'язаних з поліцією питань у державах – членах. Оскільки... поліція працює у тісному контакті із системами кримінального судочинства, а її діяльність тісно пов'язана з правом та підтриманням порядку, профілактикою злочинності та боротьбою із злочинністю, діяльність з моніторингу має розглядатися якомога саме у такому контексті. Навички та досвід, накопичені в галузі поліцейської етики, кримінальної юстиції, основних прав людини та верховенства права зберігалися б таким чином у рамках Ради Європи» [7, с. 59].

Отже, підсумовуючи вищенаведені думки можна констатувати, що стосовно правового регулювання окремого напрямку правоохоронної діяльності, яку здійснюють національні поліцейські структури, існує розгалужена та всеохоплююча система міжнародно-правових стандартів та принципів. Ця система передбачає дві групи стандартів. Перша група сконцентрована у міжнародно-правових актах, які проголошують і визначають права і свободи людини, в тому числі і такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців. Дійсно, майже вся професійна діяльність поліцейського так чи інакше пов'язана із правами та свободами людини. Поліцейський безпосередньо контактує з людиною, він, хоча і сам є фізичною особою, але під час несення служби і виступаючи від імені держави зобов'язаний діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені конституцією та законами держави. Представник поліцейського органу, перебуваючи на службі, на відміну від пересічного громадянина, не може робити те, що не заборонено законом. Він повинен чітко виконувати свої обов'язки у той спосіб, який йому визначений законодавчими приписами, у тому числі й правилами етичної поведінки. Саме тут мають бути застосовані міжнародно-правові стандарти другої групи, в яких детально прописується алгоритм дій поліцейського у стандартних ситуаціях контактування з особами, громадянами, правопорушниками і навіть із злочинцями. Норми, які знаходяться у стандартах другої групи, безпосередньо вказують на належну та припустиму поведінку правоохоронця у стандартній ситуації.

Виникає питання, як повинен діяти поліцейський у конкретній ситуації, якщо в правилах відсутні визначені способи її вирішення та варіанти правомірної поведінки. На нашу думку, подібних юридичних казусів, а правильніше сказати прогалін у правилах етичної поведінки поліцейського, не може бути. Правила мають бути розроблені таким чином, що б вони повністю охоплювали всі можливі стандартні ситуації, з якими міг би зіткнутися представник правоохоронного органу під час несення служби.

Але, якщо поліцейський опинився в такій ситуації, він повинен здійснювати свої повноваження виходячи із загальних принципів поліцейської або правоохоронної діяльності.

Говорячи про стандартні ситуації, з якими може зіткнутися представник поліцейського органу під час несення служби, то в правилах етичної поведінки мають бути визначені всі можливі способи вирішення ситуації, яка реально складається та вимагає конкретної поведінки з боку поліцейського. В цьому сенсі, на нашу думку, можна дотримуватися наукових підходів науковців-юристів, які досліджують питання моделей правоохоронної діяльності. Дійсно, стандартна ситуація виглядає у формі абстракції, яка акумулює в собі попередній позитивний досвід поведінки поліцейських. Вона фактично є моделлю можливої майбутньої діяльності або конкретних дій та потребує від правників повного та правильно її правового визначення у вигляді правила професійної етичної поведінки поліцейського, а з боку останнього вимагає заздалегідь її вивчення та тренування для застосування у стандартній ситуації, яка виникає під час несення поліцейським служби. Так, науковець А.І. Білас на підставі аналізу основних типових моделей правоохоронної діяльності країн ЄС визначає модель правоохоронної діяльності як «систему норм і принципів, що покладено в основу правового регулювання правоохоронної діяльності, суб'єктний склад та напрями цієї діяльності, об'єкти на які вона спрямована, форми та методи її здійснення» [8, с. 10].

Більш повно та аргументовано визначає моделі поліцейської діяльності науковець О.Є. Користін, посилаючись на працю закордонних вчених Белла Пітера (Bell Peter) та Конгрема Мітчела (Congram Mitchell). Згідно з їх поглядами існує п'ять моделей поліцейської діяльності: «традиційна поліцейська діяльність (Traditional policing), соціально-орієнтована поліцейська діяльність (community policing or Community-oriented policing), проблемно-орієнтована поліцейська діяльність (problem-oriented policing), комп'ютерна статистична поліцейська діяльність (Computer statistics model (CompStat)) та поліцейська діяльність, керована аналітикою (intelligence-led policing (ILP))» [9, с. 77]. Все, що торкається сфери професіональних правил етичної поведінки, яких мають дотримуватися поліцейські під час несення служби, за поглядами науковців відноситься до традиційної моделі поліцейської діяльності: «це стосується реактивного та інцидентного стилю, за яким працівники поліції реагують на злочини та надають сервісні послуги або реагують відповідним чином. Відповіді на дзвінки, прийом скарг, патрулювання у громадських місцях, створюючи видимість присутності поліції, та розкриття зло-

чинів, що мали місце у минулому або лише вчиняються, є сутністю традиційної поліцейської діяльності» [9, с. 77].

Відтак, саме ця модель традиційної поліцейської діяльності має бути чітко та повно визначена в правилах етичної поведінки, а її ретельне вивчення та доведення до автоматизму здійснення окремих заходів, що відображають модель, завдяки постійним тренуванням гарантуватиме повне дотримання поліцейськими прав і свобод людини у конкретних реальних ситуаціях.

За аналогією із поліцейською діяльністю на підставі міжнародно-правових стандартів мають розроблятися правила етичної поведінки і для співробітників інших національних правоохоронних органів.

Для подальших міркувань ми виходимо з тези та констатації того, що до системи правоохоронних органів відноситься не тільки сукупність судових органів, але всі правоохоронні та силові структури, які наділені спеціальними завданнями, функціями й компетенцією, визначених на законодавчому рівні. Це і органи прокуратури, і національна поліція, і підрозділи податкової міліції, і державне бюро розслідувань, і прикордонна служба, насамкінець, органи безпеки та зовнішньої розвідки тощо. У кожній державі перелік правоохоронних органів може бути різним і може постійно змінюватися відповідно до внутрішньополітичної обстановки та зовнішньополітичної ситуації, яка складається в певний час навколо країни.

Стосовно професійної етики та поведінки суддів існує багато європейських та міжнародних стандартів [10], серед яких досить назвати «Бангалорські принципи поведінки суддів» (схвалені резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року) та «Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності» (Страсбург, 19 листопада 2002 року, документ № CCJE (2002) Op. No. 3). Ці стандарти були враховані у розробці «Кодексу професійної етики судді» (затверджений V з'їздом суддів України від 24.10.2002) [11].

Теж саме можна сказати й про міжнародно-правові стандарти щодо прокурорської діяльності, статусу прокурорів та їх професійно-етичної поведінки. Серед останніх основних джерел міжнародних стандартів бажано виділити Висновок № 13 (2018) «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів» Консультативної ради європейських прокурорів (КРЕП) [12]. Зокрема, в цьому документі прямо зазначено, що «етичні правила прокурорів переважно повинні

бути визначені законом і мати форму кодексів етики, які готуються та оприлюднюються національними статутними та/або дисциплінарними органами, такими як Ради суддів або прокурорів. При розробці таких національних етичних кодексів необхідно враховувати відповідні міжнародні документи» [12, п. 52].

Отже, розробку та прийняття Всеукраїнською конференцією прокурорів від 27.04.2017 року «Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів» [13] цілком можна вважати прямим виконанням пункту 52 Висновку № 13(2018) КРЕП.

Зараз в Україні можна спостерігати іншу закономірність, коли крім суто правоохоронних органів, наділених спеціальною компетенцією на здійснення судової, прокурорської та поліцейської діяльності, формалізовані етичні норми поступово знаходять свій концентрований вираз в різного роду кодексах, що стосуються діяльності значної кількості категорій державних службовців майже у всій сфері забезпечення національного правопорядку. Так, ми вже можемо побачити «Правила етичної поведінки працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів», затверджених наказом Міністерства юстиції України від 21.09.2017 № 2952/5 [14], «Правила етичної поведінки працівників Державної установи «Головний медичний центр МВС України», затверджено наказом ДУ «ГМЦ МВС України» від 19.11.2021 № 128 [15], «Правила етичної поведінки в органах Державної податкової служби», затверджених наказом ДПС України від 02.09.2019 № 52 [16], «Кодекс поведінки працівників, до функціональних обов'язків яких належить здійснення управління кордонами», затвердженого спільним наказом МВС, МЗС, МФ, АДПС, ГУДС України від 05.07.2011 № 330/151/809/434/146 [17] тощо.

Незважаючи на поширення та охоплення етичними правилами поведінки всієї сфери забезпечення національного правопорядку, на жаль залишається поза увагою діяльність співробітників-державних службовців таких потужних силових відомств, якими є Служба безпеки України та розвідувальні органи України. Частково їх етичну професійну поведінку регулюють правила, визначені Законом України «Про запобігання корупції», зокрема розділом VI (Правила етичної поведінки) та наказом Національного агентства України з питань державної служби № 158 від 05.08.2016 «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування». Але в цих двох нормативно-правових актах визначені лише загальні обов'язки державного службовця, а наведені правила етичної поведінки не відображають всього спек-

тру професійної діяльності співробітників спеціальних служб. Згідно із Законами України «Про Службу безпеки України» та «Про розвідку» співробітники спецслужб мають широкі повноваження щодо проведення відносно осіб та громадян низки чітко визначених оперативно-розшукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, під час яких права і свободи людини можуть порушуватися неетичною поведінкою представниками спеціальних органів. Спроби розробити правила поведінки для співробітників спецслужб мали місце в історії їхньої діяльності. Так, в Указі Президента України № 92/2010 «Про затвердження Річної національної програми на 2010 рік з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору» [18] прямо було зазначено про необхідність розробки та затвердження Кодексу професійної етики співробітників Служби безпеки України. Навіть був розроблений українськими фахівцями за участю закордонних фахівців проект Національного кодексу розвідувальної етики, який був винесений для обговорення на широкий загал громадськості. Але, на жаль, досі немає ані Кодексу професійної етики співробітників СБУ, ані Національного Кодексу розвідувальної етики, потреба в яких не викликає сумніву.

Висновки. Основу правового регулювання діяльності національних правоохоронних органів, крім вітчизняних конституційних та законодавчих актів, складають міжнародно-правові норми та принципи у вигляді певної системи, до якої відносяться дві групи міжнародних стандартів. Першу групу становлять міжнародно-правові акти, у яких проголошуються права і свободи людини, в першу чергу такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців як представників державних органів. Другу групу представляють міжнародно-правові стандарти професійно-етичної поведінки співробітників конкретного правоохоронного органу, норми яких безпосередньо вказують на належну поведінку правоохоронців у конкретній сфері правоохоронної діяльності (судової, прокурорської, поліцейської, оперативно-розшукової тощо). Уніфікація етичних вимог до представників кожного правоохоронного органу мінімізує ризики, пов'язані з виникненням конфлікту інтересів, гарантує запобігання можливих зловживань службовим становищем, зміцнює довіру громадян, підвищує ефективність всіх сфер національного правопорядку. Як правильно помічають науковці, етичні кодекси поведінки виконують роль своєрідного морального навігатора в складних соціально-культурних умовах сьогодення. У подальшому необхідно охопити правилами професійної етичної поведінки співробітників всіх правоохоронних органів без виключення, в тому числі таких, що законодавчо

наділені спеціальними правами та компетенцією. Це буде вагомою ознакою демократичного курсу розвитку держави. Останнє свідчить про актуалізацію розробки нових та удосконалення існуючих етичних кодексів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141.
2. Волошенко О.В. Закордонна практика впровадження етичних кодексів у поліцейську діяльність. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Харків, 2019. С. 47–49.
3. Малімон В.І., Шевченко Н.П. Актуалізація етичних кодексів в контексті модернізації системи державного управління. *Науково-інформаційний вісник «ПРАВО»*, № 11, 2015. С. 79–85. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/11-13-15.pdf>.
4. Берендєєва А.І. Правова основа професійної етики працівників поліції. *Південноукраїнський правничий часопис. Правова система: теорія і практика*. № 2, 2016. С. 87–91. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1044/1/%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D1%94%D1%94%D0%B2%D0%B0%20-2016.pdf>.
5. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських. Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text>.
6. Про затвердження Правил етичної поведінки працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій, територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління. Наказ МВС України від 16.11.2018, № 932. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1376-18#Text>.
7. Европейский кодекс полицейской этики. Рекомендация Rec.(2001)10. Принята Комитетом министров Совета Европы 19 сентября 2001 года на 765-м заседании Представителей министров. URL: <https://rm.coe.int/0900001680928736>.
8. Білас А.І. Правоохоронна діяльність країн ЄС: порівняльно-правове дослідження. Автореф. дис..на здоб.наук.ступ.канд. юрид.наук, Львів, 2016. 21 с.
9. Користін О.Є. Сучасні моделі правоохоронної діяльності. Збірник тез.

- С. 77-78. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/4117/1/-%20%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%A2%D0%95%D0%97%20%20%D0%BE%D1%81%D1%82._p075-076.pdf.
10. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/EU_Standarts_book_web-1.pdf.
 11. Кодекс професійної етики судді. Затверджено V з'їздом суддів України від 24.10.2002 (редакція від 04.02.2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0004415-02#Text>.
 12. Консультативна рада європейських прокурорів (КРЕП). Висновок № 13 (2018) КРЕП: «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів». Страсбург, 23 листопада 2018 року. URL: <https://rm.coe.int/opinion-13-ссре-2018-ukr/1680939322>.
 13. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів. Затверджено Всеукраїнською конференцією прокурорів від 27.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>.
 14. Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів. Наказ Міністерства юстиції України від 21.09.2017 № 2952/5. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE31032?an=1>.
 15. Правила етичної поведінки працівників Державної установи «Головний медичний центр МВС України». Затверджено наказом ДУ «ГМЦ МВС України» від 19.11.2021 № 128. URL: <https://cg.mvs.gov.ua>.
 16. Наказ ДПС України від 02.09.2019 № 52 «Про затвердження Правил етичної поведінки в органах Державної податкової служби» (із змінами). URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/nakazi->.
 17. Про затвердження Кодексу поведінки працівників, до функціональних обов'язків яких належить здійснення управління кордонами. Наказ МВС України, МЗС України, МФ України, АДПС України, ГУДС України від 05.07.2011 № 330/151/809/434/146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0922-11#Text>.
 18. Про затвердження Річної національної програми на 2010 рік з підготовки України до набуття членства в Організації Північно-атлантичного договору. Указ Президента України № 92/2010. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/922010-10007>.